PhD-disszertáció tézisei

Pintér-Jurkovics Mária

A kultúra változásai a pilisi szlovák településeken

Budapest, 2010.

Bevezetés, a téma indoklása, a disszertáció áttekintése

A tanulmány vizsgálja a Pilisben elhelyezkedő két szlovák település Kesztölc és Piliscsév már inkább csak emlékezetben élő, napjainkban újrateremtett, hagyományos, a szlovák nyelvhez kötött kultúráját. A kutatás külön kitér a kultúra és a közösség kapcsolatának viszonyára is.

Piliscsév kulturális változásainak vizsgálódását azért is választottam, mert szüleim és nagyszüleim csévi szlovák emberek, valamint én is itt élek és tevékenykedem a szlovák kultúra, nyelv és hagyományok ápolásában gyermekkorom óta. A település hivatalos elnevezése 1954-től Piliscsév, ezelőtt Csév volt. Dolgozatomban a Csév és Piliscsév elnevezés természetesen egyaránt a mai Piliscsév községet jelölik. Kesztölcre azért esett a választás, mert szülőfalum és Kesztölc között gyakoriak a házasságkötések, a két település munkalehetőségei hasonlóak.[1]

[1] A Pilisben található, tömbszerűen elhelyezkedő további szlovák településekről elmondható, hogy Piliscsév vonatkozásában a fenti összefüggések kevésbé jellemzőek Piliscsabára (Pilíščaba), Pilisszántóra (Santov), Pilisszentkeresztre (Mlynky), Pilisszentlászlóra (Senváclav) és Pilisszentlélekre (Hute).

A tanulmány a két faluban végzett terepmunkára és a szakirodalomra épül. A vizsgálat a szlovák hagyományos kultúra és napjaink szlovák kulturális rendszerére irányult.

Vizsgálja az év jeles napjaihoz valamint az emberi élet fordulópontjaihoz kapcsolódó hagyományos szokásokat és azok jelenkori meglétét, katolikus hitéhez való kötődését, valamint a településeken belüli szlovák közösségek szerveződéseit, és azok hagyományőrző tevékenységét.

Választ keres arra, hogy a több mint háromszáz éves szlovák kulturális hagyományokra épülő településeken a 21. század elején, évszázadok óta miként ápolják szlovákságukat a települések lakói, mit tesznek kultúrájuk, hagyományaik, nyelvük továbbadása érdekében.

A 21. század elején a nemzeti nyelv, az állandó mozgásban lévő (globális) kultúra és hagyományok ápolása másképp jelenik meg a közösségek életében, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Az értekezés igyekszik visszanyúlni múltunkba, összegyűjteni a már csak emlékezetben élő szlovák nemzetiségi hagyományainkat, átnyújtani a két település történetét, helyi nyelvét, hagyományos kultúráját és annak jelenkori meglétét, valamint napjaink szlovák identitását.

A disszertáció célja az összegyűjtött anyagok és a témában megjelent szakirodalom felhasználásával felelevéníteni, összehasonlítani a Pilisben fekvő két szlovák település szlovák hagyományos kultúrájának ápolását és azok kollektív kulturális kommunikációját, a szlovák kulturális

elemek meglétét. Következtetéseket kíván levonni, hogy milyen szerepet, fontosságot kap és hogyan változik a szűkebb családi és a tágabb, közösségi környezetben a szlovák hagyományok ápolása Kesztölcön és Piliscséven. Választ keres arra is, hogy milyen pozitív vagy negatív földrajzi, történelmi-társadalmi tényezők befolyásolják a meglévő, jelenlegi nemzetiségi kultúrát, nyelvet. A vizsgálódások középpontjában a hagyományos kultúra és a közösség magatartásának kutatásának kapcsolata áll, illetve miképpen változik a közösségen belül a szlovák kultúra értéke, s hogyan változik a közösség kulturális viselkedése.

A kutatás forrásanyagát nagyobb mértékben saját kutatásaim képezik, ezeket egészítettem ki a korábbi kesztölci és piliscsévi gyűjtésekkel, amelyek elsősorban Kálmánfi Béla, Klauszné Fuzik Ildikó és Lami István nevéhez fűződnek.

További kutatások, gyűjtések is azt bizonyítják, hogy a pilisi régió a magyarországi szlovákok között a legtovább őrizte, s néhol még napjainkban is őrzi népi kultúrája legrégebbi rétegeit.[2]

A jelenlegi nyelvi helyzet tanulmányozásához Hornokné Uhrin Erzsébet, Tóth Sándor János, Zsilák Mária[3] munkái szolgáltak kiindulópontként.

A téma tudományos újdonságát a korábbi szakirodalommal szemben az jelenti, hogy a vizsgálat kronológiai folyamatában elemzi a kutatott terület hagyományos kultúráját és annak továbbélését, valamint a napjainkban is tapasztalható folklorizációs jelenségeket. Külön foglalkozik az egyházi élet szlovák nyelvőrző szerepével, illetve a szlovák nyelv generációnkénti

[2] Gyivicsán Anna (főszerk.): 1996; 15., 46.
[3] Tóth: 2008; Uhrin/Uhrinová: 2009; Zsilák/Žiláková: 1986, 2004, 2004.a.; 2008

használatával.

Publikációk. A disszertáció témájában a szerzőtől eddig 15 publikáció jelent meg: 4 tanulmány és 11 helyi (községi) lapban megjelent publikáció. A magyarországi szlovákok kultúrájáról írt tanulmányokban a disszertáció szerzőjére 7 alkalommal hivatkoztak.

A disszertáció tartalma

A **bevezetésben** bemutatásra kerül a vizsgált két település (Kesztölc és Piliscsév) helye a magyarországi szlovák települések rendszerében, tárgyalja a letelepedés történetét, vallási tagolódást, a községek társadalmi strukturálódását, az interetnikus kapcsolatokat, valamint a nyelvjárási jellemzőket. Részletesen foglalkozik a falvak, azok iskoláinak és templomainak történetével.

A fő rész első fejezete a vizsgált falvak **kalendáris szokásait** és hiedelmeit mutatja be a hasonlóságok és különbözőségek hangsúlyozásával.

A második fejezet az emberi élet fordulóinak szokásait és hiedelmeit ismerteti.

Piliscséven az **otthoni szüléseknél** a bábaasszony („babica”) Kucsera Mária segített, aki a falu közepén lakott. Ő, a múlt század húszas éveitől egészen a negyvenes évekig látta el ezt a feladatot. Őt követte Farkas Lászlóné (Hubacsek Ilona), majd Rozbora Józsefné (Juhász Emília). Ekkor már létezett szülészet a közeli Dorogon. Ha a gyermek különösebb komplikáció

nélkül jött a világra, nem kellett kórházba mennie az édesanyának. Amíg a bábaasszony nem érkezett meg, feltették melegíteni a vizet („šparhelt”), előkészítették a párnát és a gyermek első kisruháját. Születés után a bába elkötötte, majd elvágta a köldökzsinórt („pupek”) és ha az magától leszáradt, azt az anya gyermeke hétéves koráig megőrizte. Ezt a gyermeknek a hetedik születésnapján segítség nélkül kellett kibogoznia. Ha sikerült neki, azt mondták, hogy mindenfajta munkát egyedül is el tud majd végezni, ügyes lesz.

Kesztölc, utoljára aktívan tevékenykedő bábaasszonya Hertlik Eleonóra volt: *„Azt tudom, hogy 1913-ban született Jola néni. A húgom 1946-ban született, édesanyám mesélte, hogy Jola néni jött ki hozzá. Volt valami komplikáció, ezért édesanyámat lovas kocsival vitték Dorogra, de a bába nem ment vele. Amikor hazajöttek, akkor jött minden nap segíteni, mosdatni, ilyesmi.”*[4]. Az anya, amíg nem volt megkeresztelve a gyermeke és a szülést követően nem tudta ellátni újszülöttjét, gyermekágyas („kútňica”) volt. A bába mindaddig járt az újszülötthöz, ameddig a köldökzsinór le nem száradt.

A **keresztelés** az újszülött, a **beavatás** az anya számára az élet egyik legjelentősebb eseménye.

A gyermek a keresztelői szertartások által vált kereszténnyé és kapott védelmet a az ártő erőkkel szemben. A disszertáció részletesen elemzi a keresztszülő kiválasztásának szempontjait, rokonsági struktúráját: gyakran a házastársak keresztszüleinek gyermekeit tisztelték meg a tisztséggel. Testvéreket sosem kérték fel keresztszülőknek. Ha leány született, az anya részéről, ha fiú, az apa részéről hívtak keresztszülőket. Keresztanya hajadon is lehetett. Asszonnyá válása után férje értelemszerűen keresztapa lett.

Valamikor a gyermekeket a vasárnapi magymisét követően keresztelték. Ha gyenge vagy életképtelen volt, még születése napján ráadták a keresztség szentségét. Ezt a bábaasszony végezte. Szentelt vízzel meghintette, sóval keresztet vetett fejére és így adta rá Isten áldását: *„Po Oče, Pána Bohu a Duchu svatého a už aj bolo.”*[5]

A következőkben a disszertáció a gyermekre leselkedő veszélyeket, a **rontás és gyógyítás** kérdéskörét tárgyalja („ďíťa urékli“). Amelyik csecsemőre valaki erőteljesebben ránézett a gyermeket *szemmel verte.* Leginkább az összenőtt szemöldökű és az átható pillantású emberek tettek ilyet. A betegség gyógyítására szenesvizet készítettek. Három széndarabot vettek ki a „šparhelt“-ből és egy vízzel teli pohárba tették. Az egyik szén asszonyt, a másik férfit, a harmadik gyermeket szimbolizálta. Amelyik az edény aljára süllyedt, az rontotta meg a csecsemőt. Azután a vízzel háromszor törölték át az újszülött szemét a mutató-és középső ujjukkal. Eközben ezt mondogatták: *„Od Boha najvaččí, od Márie krásnejší, len ten nech ťi neuškoďí.“*[6]

Amikor az anyuka tartott az újszülött halálától kilenc széndarabot tett a vízbe és azzal mosdatta le a gyermeket. Amikor összenőtt szemöldökű látogató jött, utána mindig lemosdatták a csecsemőt, nehogy az ártó tekintet miatt megbetegedjen. A rossz kiűzésére gyertyát is használtak. Az égő gyertyát az újszülött arca elé tartották és közben ezt mondták: *„Vínďi z očka do potočka, Panénke Márie do kostelíčka.”*[7]

A dolgozat a továbbiakban a **születéssel kapcsolatos szokások és hiedelmek változásait** mutatja be. Az otthoni szülések elmaradásával a

---

[4] Pecho Istvánné (sz.: Kara Rozália, 1936.) Kesztölc
[5] Szászvári Józsefné, (sz.: Valovics Marianna, 1921.) Piliscsév
[6] Sulák Mihályné (sz.: Hertlik Emília, 1934.) Piliscsév

bábaasszonyok szerepe és tevékenysége gyakorlatilag megszünt. A szülések az előírt terhességgondozást követően kórházban történnek.

Az emberi élet fordulóit tárgyaló fejezet következő alfejezete **az ismerkedés, párválasztás, házasság** pilisi szlovák hagyományait elemzi.

Az ismerkedés, udvarlás, párválasztás, szerelmi ajándékok, az esküvő és a lakodalom előkészületei hasonlóképpen zajlottak Kesztölcön és Piliscséven. Mivel mindkét falut katolikusok lakják, nemzetiségi összetétele, társadalmi struktúrája és közösségi értékrendje hasonló, ezért a különböző szokások és szerelmi praktikák sok hasonlóságot mutatnak.

A fiatalok ismerkedési alkalmai elsősorban a falun belül adódtak. A vasárnap délutáni táncok, az év jeles napjain tartott bálok, közösségi munkák (tollfosztás, kukoricafosztás, szüret, vetés, aratás, disznótor), az állatok legeltetése mind-mind biztosították a leányok és legények találkozási alkalmait.

A vasárnap délutáni mulatságokon kívül rendeztek bált a farsangi időszakban hamvazószerdáig, Húsvétkor, a csévi búcsú alkalmával (szeptember 8.), ősszel Katalin napig és Szilveszterkor.

Az udvarlás napja Piliscséven többnyire szombat és vasárnap volt. Kesztölcön hétköznap csütörtökön, illetve hétvégén, szombat és vasárnap volt. Kesztölcön közösségi együttlétre és udvarlásra egyaránt külön alkalmat biztosítottak a szombat esti zenés mulatságok:

„Nyáron, ha a munka engedte, szombat délután a fél falu a muzsikusokkal kiment a falu szélére. Muzsikáltak, táncoltak, a legények udvaroltak, táncoltatták a lányokat. Szerelem is lett belőle.[8]

A lányos háznál tartott leánykérés nagyobbrészt farsangi időszakban

---

[7] Szászvári Józsefné (sz.: Valovics Marianna, 1921.) Piliscsév
[8] Radovics Gáspárné (sz.: Kara Erzsébet, 1929.) Kesztölc

történt. Eljegyzési ünnepséget követő vendégséget („ručňík”) Kesztölcön a módosabb családok tartottak, ami többnyire szombat délután történt. Az eseményen a legény és leány keresztszülei, testvérei és szülei vettek részt. A kérőket túrós, mákos és diós bejglivel várták. A legény megkérte a lány szüleitől jövendőbelije kezét. Ha a szülők és a leány is igent mondott megajándékozták egymást. Felhúzták egymás ujjaira az ezüstgyűrűket, a leány hímzett zsebkendővel lepte meg kedvesét. Ezután szerény vendégség következett.

A valamikori csévi leánykérések egyszerűbbek voltak, amit ők is „ručňík”-nak hívták. Magán a leánykérésen nem volt jelen a leendő menyasszony. A legény szüleivel, kereszt- és bérmaapjával látogatott el a leány családjához, kikérték őt szüleitől.

Ettől a naptól a fiatal pár jegyben járt. A jegyesség ideje alatt a legény korlátlanul látogathatta a leányt, akinek más legényekkel már nem illett szóba állnia.

A fiatalok között szorosabb kapcsolat alakult ki: együtt jártak, egymást féltőn támogatták, kölcsönös bizalommal voltak egymás iránt, és igyekeztek egymást alaposan megismerni, az anyagi kérdéseket tisztázni.

A jegyben járás rövid ideig tartott, általában három hétig. A fiatalok minden vasárnap elmentek a templomba, ahol meghallgatták esküvői hirdetésüket. Ha ezt elmulasztották volna úgy tartották, hogy majd siket gyermekük születik.

A következő alfejezet az **esküvő és a lakodalom** szokásrendszerét ismerteti.

A hét bármely napján megtarthatták az esküvőt és a lakodalmat, kivétel csak a péntek volt, böjti nap lévén. Kesztölcön szégyen volt, ha nem tartottak a farsangi időszakban legalább egy esküvőt.

A szertartás után, ha a vőlegény más faluból származott, a falubeli legények kötéllel, lánccal elkötötték az utcát. Erre már fel volt készülve a vőlegény is, megállapodtak, hogy mennyiért engedik át a nászmenetet. A fizettség többnyire bor vagy pálinka volt. A ház ajtajában is elállták az útját. Vicces szóváltás és pénzátadás után a szakácsnők az ifjú párt mézzel kínálták, hogy édes legyen életük. Lábuk elé borsót, mákot, terményeket szórtak, hogy gazdagságban éljenek.

A vacsora előtt a vőfély egyik kezében botjával, amire egy zsebkendő volt tűzve, másik kezében tányérral, amiben egy rozmaringkoszorú volt kevés vízben, mindenkihez odalépett. A vendégek jelképesen kezet mostak: *„Voďička čistá, od Jordána mesta, f kerej krsťili Ježiša Krista. Gdo sa v téjto voďe umije, ten naveki živí a pekní bude.“*[9] Ezután a vőfély egy tiszta tányérral lépett az ifjú pár elé. Ebbe egy nagyot tüsszentett és úgy vágta a földhöz, hogy mindenki megijedt. Erre azért volt szükség, hogy a fiataloktól minden rosszat elkergessen.

Vacsora előtt a vőfély gyűjtötte össze a nászajándékokat, majd a vacsorát követően kezdetét vette a táncos mulatság.

Éjfélkor, meghitt keretek között lekerült a koszorú a menyasszony fejéről.

A koszorúslány dallal búcsúztatta a menyasszonyt:

„Milka moja milá, pekne pripravená,
celá tvoj ahlánka vínkom ozdobená.
To jest chvíla panenská, kerú si ti prežívala,
že si ani inakšéj starosti nemala.
Stála si síce ozdobená, jako f poli kvítek zelení.

[9] Jurkovics Pál (sz.: 1944.) Piliscsév; Vö.: Lami: 1991; 119.; Marloková, Szabóová: 1993.; 65.

Neská s teho kvítka lísti opadajú,
po panenských časoch iné nastávajú.
Milka moja, milá, ti sedíš na stoličke,
ja ti scem odepat čo más na hlavičke.
Z mojíma rukáma ti budem otpínat,
s tvojíma slzáma to budem polívat.
Takto sa políva stolistovo rúža,
Abi si sa od tehoto času pridŕžala muža.”[10]

Hajnalban a módosabb lakodalomban káposztát szolgáltak fel, a kevésbé tehetős családoknál cikóriakávéval kínálták a rokonságot, melybe egy kis házipálinka is került. Hozzá lakodalmas kalácsot („baba”) adtak. A meghívott vendégek kaptak egy kis kóstolót a kalácsból otthonra is.

A közelebbi rokonokat meghívták a másnapi „poprávkára”, morzsaevésre. Volt olyan keresztszülő, akit a zenekar a lakodalom végén hazakísért. Ezt nevezték „hejnomnak.”A keresztszülő házáig játszott a zenekar, a bámészkodókat borral és kaláccsal kínálták. Amelyik család a zenés kíséretet nem engedhette meg magának, ők is énekszóval tértek haza.

A továbbiakban a disszertáció bemutatja a **lakodalmas szokások változásait.**

A hatvanas évektől kezdve a vőfélyszövegek nyelve mindkét településen a magyar lett. A búcsúztatók, köszöntők magyarul hangzanak el a mai napig. A lakodalmakat már nem házaknál, hanem a Művelődési Házban, vagy különböző éttermekben tartják. A lakodalom ma is jeles esemény, amelyből lassan kimaradnak, elkopnak a korábban jogi jelentőségű, illetve mágikus és vallásos cselekmények, megmaradt azonban reprezentációs lehetőségként, mulatási és közösségi élet alkalomnak. Az esküvő menetét napjainkban is a

vőfély indítja és vezeti, utána a zenekar vonul, majd koszorúslányok mennek.[11] Őket követi a menyassszony és kísérője, a vőlegény oldalán a koszorúslánnyal. A keresztszülők után a rokonság vonul, őket az ifjú pár szülei követik. Az ezredforduló éveitől vált szokássá, hogy a menyasszony csak akkor lép be a templomba, ha már a rokonság elfoglalta a helyét. Kísérője helyett édesapja vezeti őt ifjú hitvese elé.

A két település lakodalmai köztött napjainkban is mutatkoznak különbségek. Kesztölcön a templomi szertartás után nem dob aprópénzt a vőlegény; nincs közös imádság ebéd előtt; a násznép nem megy haza átöltözni; a vacsora előtt nincs szimbolikus kézmosás; nem szednek külön pénzt vőfélynek, zenekarnak, szakácsnénak. Viszont Kesztölcön minden férfi, egyedülálló nő és özvegyasszony napjainkban is kap zsebkendőt ajándékba.

A falu fiataljai egymással már ritkán házasodnak. Mivel a két kutatott település Budapest közelségében helyezkedik el, sok fiatalt vonz a városi élet és gyakran választanak „idegen” házastársat. Megváltozott a lakodalomba való hívás folyamata is. Ma az ifjú pár már nem megy személyesen meghívni a vendégeket, nincs szerepe a vőfélynek. Elterjedt az esküvői meghívó. A vendégek már leginkább barátok és a szűk családi körből kerülnek ki, a nagy rokonság már nincs jelen az esküvőkön. Az esküvőt követő lakodalom a mulatság jellegét őrizte meg leginkább.

Napjainkban az esküvő és a lakodalom nyelvi, verbalis oldalát tekintve egy-egy tradicionális elemen kívül szinte minden momentum magyarul hangzik el. Egy-egy kifejezést még mindig szlovákul használnak az

---

[10] Lami: 1991.; 158-159.

[11] Pilisszentkereszten és Pilisszántón a zenekar után a mai napig gyerekek vonulnak kezükbe almával, zsebkendővel díszített bottal.

itt élők: „dať do vínka”-nászajándékot adni; „družba”-vőfély; „krsní roďičé”-keresztszülők; „družička”-koszorúslány. Leginkább a meghívott német és szlovák kultúrát is ápoló zenekarok a hagyományok átadói, repertoárjukból nem hiányoznak a szlovák hagyományos népdalok.[12]

Az asszimiláció leginkább a fiatal generációt fenyegeti. Már nincs nyelvi kötődés, az idős, hagyományhordozónak számító generáció kihalt, a hagyományok intézményes felelevenítése juthat döntő szerephez.

Az emberi élet fordulóit bemutató fejezet záró alfejezete a kesztölci és piliscsévi **halottas szokásokat és hiedelmeket mutatja be.**

A halál beálltát megelőző (haldoklás) és az azt követő (holttest felkészítésével, búcsúztatásával, temetésével kapcsolatos) cselekmények, szokások mindegyikének hagyományos rendje alakult ki. Ezek a hiedelemcselekvések részint a halottal kapcsolatosak, többé-kevésbé a gyakorlati szükségszerűség megszabta teendők, részint a hozzátartozók viselkedésére és a későbbiekben a halottas házra vonatkozó rendszabályok összessége.

A halottas szokások és hiedelmek a már említettek miatt hasonlóságot mutatnak Piliscséven és Kesztölcön.

Kunt Ernő szerint az előjelek, jelezve a halált, mintegy előkészítik a közösség tagjait a krízishelyzetre, megóvják tagjait a váratlan sokkhatástól, a közösséget készenléti állapotba helyezik a halál okozta veszteség fogadásában, feldolgozásában.[13]

Piliscséven és Kesztölcön már a várandósság ideje alatt tapasztalt egyes jelenségekből is következtetéseket vontak le a várható életkilátásokra:

---

[12] Andulka Šáfárová …, Horenka, horenka …; Ket sem išev cez tí hori …; V hlbokej doliňe srnka vodu pije.
[13] Kunt: 1987; 108.

ha a terhes asszony lába dagadt úgy gondolták, hogy a gyermek rövid életű lesz. Rövid életet jósoltak az újszülöttnek akkor is, ha a keresztelés alatt sírt; vagy fürdetés közben elaludt.

Halottal kapcsolatos jelenségekből és álmokból is következtetnek halálra: ha az elhunyt szeme felpattan, valakire vár a házból; ha feje félre billen, olyan irányban lakó falubeli hal meg legközelebb.

Tárgyakkal kapcsolatos szokatlan jelenségekből is jósolnak a halálra: szú rágja a bútort; a házban valami nagyot reccsen; tükör vagy pohár elpattan vagy eltörik; leválik a cipő talpa; a falról leesik a kép, dísztányér; valaki után kinyílik az ajtó; a ház fala kidől; az óra megáll vagy harangozás közben üt; tányér összecsördül, elhasad,, ezek mind a halál előjelei:

Munkavégzéssel kapcsolatos mozzanatok szintén jelezhetik a munkavégző vagy közvetlen hozzátartozó halálát. Így ha valaki szárítókötél alatt átbújik és nem bújik vissza, azt haláleset követheti. Halált jelent, ha a kenyér sütése közben megreped vagy a kenyér héja elválik. Bizonyos véletlen mozzanatokból is jósolnak: ha az asszony fésülködés közben egy hajfürtöt kihagy, meghal valakije; ha ketten egyszerre mondanak valamit, egyszerre fognak meghalni.

A halottakat a 20. század közepéig a **háznál ravatalozták fel** az ún. tiszta szobában. A halál beálltakor a legelső tennivalók közé tartozott az ablak kinyitása, az óra megállítása és a tükör letakarása. Az ablaknyitás célja még a közelmúltbéli hit szerint is az, hogy az eltávozó léleknek szabad útja legyen. A tükör letakarását (bármivel, újabban fekete kendővel) mai napig életben tartotta az attól való félelem, hogy a tükörben megláthatták a halott visszatükröződő képmását. Szerepe volt annak a törekvésnek is, hogy a halott ne lássa meg saját magát – ez megnehezítené távozását. Az óra megállítása újabb keletű szokás; valószínűleg a kézenfekvő analógia (élet

megszűnése – óra megállása) hozta létre.

A halottal kapcsolatos teendők nagy részét a gyakorlati szükség hívta létre. A halott lemosása kötelező érvényű, általánosan elterjedt szokás volt. Általában nem családtag, hanem rokon vagy szomszéd végezte. Ruháját életkorának megfelelően választották. Ha csecsemő, kisgyermek halt meg fehér ruhát kapott. A házasodás előtt álló fiatalokat általában esküvői ruhába, az idősebbek az általuk előre elkészített (leginkább ünnepi viselet) ruhában temették.

Kesztölci adatközlőm (aki 30 évig volt Kesztölc előénekes asszonya) elmondta, hogy a faluban a negyvenes évekig minden női halottat, gyermeket és felnőttet egyaránt fehérbe öltöztettek.[14]

A felöltöztetett halott a szoba közepén feküdt az ott felállított ravatalra tömött szalmazsákon („strožoch”), amit fehér lepedő takart. Feje alá sarkaiban hímzett fehér párnát tettek, testét fehér lepedővel takarták nyakáig. Összekulcsolt kezébe imakönyvet és rózsafűzért helyeztek. A házi ravatal mellé kétoldalt széket helyeztek, erre rakták rá az égő szentelt gyertyákat, szenteltvizet. Nyáron a ravatal alá teknőbe jeget tettek, hogy hűtse a halotatt.

Az otthon ravatalozott halottat a temetésig éjszakára sem hagyták magára, általában egy vagy két éjszakán át **virrasztottak mellette**. Oka egyrészt a halottól való félelem, másrészt a halott tisztelete volt. Általában a rokonok, komák, ismerősök, szomszédok mentek virrasztani, de bárki mehetett meghívás nélkül.

Az esti munkák befejezése után kezdődött a virrasztás. Télen öt-hat óra felé, nyáron hét óra körül. Régebben hajnalig, az utóbbi időkben éjfélig virrasztottak. Virrasztás közben nem volt szabad elaludni. A halott körül

többnyire a nők imádkoztak, beszélgettek, énekeltek a virrasztás vezetőjével együtt. A férfiak és esetleg a rokon fiatalok a pitvarban vagy a konyhában beszélgettek. A virrasztást Piliscséven nő vezette, aki erre a feladatra specializálódott („preňňáčka”). A virrasztás alkalmával az előénekes, siratóasszony, imádkozóasszony, énekesasszony, kántor által vagy vezetésével előadott halottas énekeket énekelték, illetve imádkoztak a megboldogulttért.

Kesztölcön 1973-2007-ig Radovics Gáspárné, született Kara Erzsébet volt az előénekes, aki elmondta, hogy falujukban csak az asszonyok jártak virrasztóba.

Mindkét falu előénekese saját énekgyűjteménnyel rendelkezett, amelyből a halotthoz, a halálesethez leginkább illőeket válogatta össze. A virrasztóban énekeltek egyházi énekeket, nem hivatalos egyházi dallamokat és szövegeket egyaránt. A szövegek java része moralizáló jellegű, a halotti búcsúztatókra emlékeztető, első személyben megszólaló, de általánosabb jellegű és érvényű versezet. A témák között szerepeltek bibliai történetek, amelyeket egyéb alkalmakkor is énekelhettek, valamint Mária-énekek és zsoltárok. A szövegek egy része kötött volt, vagyis ugyanazzal a dallammal énekelték mindenütt. Volt vándorszöveg is, amikor ugyanarra a dallamra más-más szöveget énekeltek. A virrasztás menetét a virrasztó vezetője határozta meg, az énekeket ő osztotta be, az első sorral kezdte és ezt az asszonyok ismételték, vele énekelték („prespevúvali”).

A temetés napjára elkészítették a koporsót („truhla”). A halott mellé kerültek kedves tárgyai: szentkép, zsebébe aprópénz, hogy a túlvilágon segítsen a szegényeken. Az elhunyt lábához az úrnapi körmenetről származó, szárított szentelt virágokat tettek. Férfiaknak a koporsóba rakták kalapjukat,

[14] Radovics Gáspárné (sz. Kara Erzsébet 1929.) Kesztölc

a borkedvelőknek egy üveg bort is tettek a legjobb fajtából.

A misét reggel tartották, a temetés délelőtt zajlott. A temetés előtt a lezárt koporsót a házból az udvarra lábbal előre vitték, hogy „ne járjon vissza”. Otthonról temetések az ötvenes évek végéig voltak, mivel Piliscséven a halottasház 1960-ban épült. Kesztölcön 1967-ig, a temetői halottas ház felépítéséig temettek otthonról. A szertartáson majdnem az egész falu részt vett. A koporsó körül állt az elhunyt családja, rokonsága, távolabb az ismerősök, falubeliek.

Piliscséven a gyászkocsit („hintov”) két fekete ló húzta. Ezek a falu tulajdonában voltak. A kocsis is falubeli volt, ő tartotta rendben a gyászkocsit és a lovakat is.

Kesztölcön nem volt halottas hintó, itt minden esetben négyen vagy hatan a háztól a temetőig *Szent Mihály lován* vitték a koporsót.

A koporsóvivők nehézségtől függően négyen vagy hatan voltak, a közeli rokonságból. A két nagy zászlót a keresztcsalád férfitagjai, a keresztet a keresztszülők fiú gyermeke vitte. Más szokások léptek életbe, ha egy fiatal, házasság előtt álló legény vagy leány temetése volt. Az elhunytat ünnepi ruhába öltöztették, ami gyakran a menyasszonyi vagy vőlegényruha volt, mellé, köré rozmaringot helyeztek. A koporsóvivők fiatalok voltak. A koporsó mögött haladt egy legény vagy leány, kezében tányérral, melyben rozmaringkoszorú („vínek“) volt. Fiatal halott temetésén a csévi fúvószenekar játszott.

Az elhunyt csecsemő koporsóját a keresztanyja vitte. A koporsó és a benne fekvő kisgyermek ruhája is fehér volt. A pap a kisgyermek temetésén nem viselt palástot.

A temetési menet a templomnál és a falu keresztjeinél megállt. A pihenők alkalmával elénekelték a „Zachovaj ma Paňe“ (az eredeti:

Vysloboď od smrti večnej mňa, ó Pane) kezdetű éneket, elimádkoztak egy Miatyánkot és folytatták az utat az elhunyt végső nyughelyére. Ha az idő rossz volt, esett az eső, azt mondták: „banuje za svetem“ (sajnálja földi életét).

Az elhunyt végső nyughelye már elő volt készítve, amit két falubeli sírásó ásott ki. Ők temették a halottat, ezért a munkájért bort, pálinkát vagy pénzt kaptak. A sírások nem voltak rokoni kapcsolatban az elhunyttal.

Ritkán, de előfordult, hogy valaki saját kezűleg vetett véget életének. A cséviek úgy tartották, hogy mivel nem a Jóisten akaratából távozott az élők sorából, temetést sem érdemel. Őket pap és szertartás nélkül a temető melletti árokba temették el („u príkopi”). A pap nélküli temetést az előénekes vezette el.

A temetés után halotti tort rendeztek, melyen csak a szűk család vett részt: a zászlóvivők, koporsóvivők. Beszélgettek, pogácsával, borral kínálták a jelenlévőket.

A temetés után mindenki próbálta élni a korábban megszokott életét. A **gyász** mértékét a rokonsági fok és a halott életkora szabta meg. Általában hat héttől egy évig terjedt a gyászidőszak.

A gyász legszembetűnőbb megnyilvánulása mindmáig a viseletben van, amelynek színe a fekete. A ruhák egyszerűek, dísztelenek. A gyászév szigorú betartása általában az idősebb asszonyokra jellemző. A gyászolók nem járnak mulatságba, nem házasodnak, lakodalomkor csak bizonyos eseményeken vesznek részt. Az elhunyt első éves évfordulójának napján misét tartanak, ekkor fejeződik be a gyász. Az elhunyt emlékére bokrot, fát ültetnek, végleges síremléket állíttatnak. Sem Kesztölcön, sem Piliscséven nem volt ritka a múlt század harmincas éveiig a szlovák nyelvű sírfelirat. *„Tu otpocsiva Szvatem okoji Kara Roza/ Zsila 85 rokov/ zemrela roku 1937*

auguszta 7ho/ Pamata na jej cera Vitek Róza Vojacsek Pál"(Kesztölc)
„Tu szpocsiva/Krisztu panu szvatem pokoji/Szivek János/zsil 67 roku/zemrel 1937 mája 12 nanich/ pamataju gyetyi" (Piliscsév)[15]

A **temetkezési szokásokban a legnagyobb változást** az hozta, hogy a halál napjainkban többnyire kórházban következik be. A tradicionális szokások addig éltek, amíg a halottat otthon ravatalozták fel. Az idő múlása és a polgárosodás mind jobban formálják át a temetkezési szertartások intimitását is.

A kilencvenes évek elejétől temetkezési vállalatok végzik a temetéseket. Ezen a téren a két szomszédos falu különbözik abban, hogy Piliscséven egy temetkezési vállalattal van szerződése a községnek, míg Kesztölcön bárhonnan érkezhetnek lebonyolítani a szertartást. A szertartások vesztettek intim jellegűkből, ugyanakkor leegyszerűsítik a család tennivalóit. A zászlókat és a kiskeresztet továbbra is a rokonság férfitagjai viszik.

A szokások közül él az előre elkészített ruhában való temetkezés szokása. Az idősebbek sokszor már évekkel korábban összekészítik „haló ruhájukat". Kórházi halál esetén a ruhákat a családtagok viszik be, viszont az öltöztetést, ellentétben az otthon bekövetkezett halállal, az ott dolgozók végzik. A fiatalon elhunytakat a mai napig ünnepi ruhába öltöztetik. A szertartáson még mindig rozmaringkoszorút visznek a koporsó után, amit a földbe való elhelyezéskor dobnak az elhunyt koporsójára. Ellentétben a régi temetésekkel a családok csak egy-egy tagja vesz részt a szertartáson. Az elhunyt mellé személyes és kedves tárgyait is elhelyezik. A halottért tartott misét Kesztölcön közvetlenül a temetési szertartás előtt végzik, míg Piliscséven a temetés után tartanak misét az elhunyt lelkéért. Halotti tort mindkét településen csak ritkán rendeznek. Kesztölcön, ha nő hunyt el nők,

ha férfi halt meg, a férfiak kapnak egy-egy szál gyertyát, amit aztán a templom céljaira ajánlanak fel.

A sírfeliratok már a II. világháborútól magyar nyelvűek. A temetés nyelve latinról magyarra változott. A koszorúkat élő virágokból készíttetik és ezeket nem a családtagok hozzák magukkal a szertartásra, hanem a koszorút készítő virágos. Igaz, hogy a halotti szertartás sokat vesztett kétnyelvűségéből, de egy-egy gyászéneket szlovákul is elénekelnek: a *„Každý človek umrieť musí”*[16], *„Do hrobu smutného.*[17]iután a pap befejezte szertartását napjainkban is minden elhunytnak eléneklik a következő éneket:

„/:S pánem Bohem idem od vás,:/ neubližil/a sem žádnému z vás.:/
/:Jag starému tag mladému,:/ neubližil/a sem žádnému z vás.:/[18]

Kesztölcön annak énekelnek szlovákul, aki kéri. A temetés befejeztével ezt az éneket éneklik:

„Ó mój spasitelu nehled na mé zlosti, proci tebe mnoho mojich neprávosti
ale me spaseni podpamej zásluhi, príd Ježišu Kristu dušu mu ber k sebe.
Podla pravdi tvojej neráč ma súditi, velle méj záskuhi neráč mna trestati,
nemózsem prezteba nikdaj spasená bit, prid Ježišu Kriste prid moj Pane vrúce.
Nežádám si ja uš v temto svete žiti, radšej sa duša má od tela odlúčí,
ale s tebu pane žit si žádám večne, prid Ježišu Kriste prispe ju zát k sebe.“[19]

A disszertációt **összegzés** zárja, melyben összefoglalásra kerültek a kutatás eredményei, a jellemző kulturális folyamatok, a nyelvhasználat ismérvei, az egyházi élet nyelvőrző szerpe, valamint az emlékezetben élő

---

[15] Saját gyűjtés
[16] Fuziková: 1994/a.; 279.
[17] Szabó (szerk.): 1934.; 301.
[18] Jurkovics Pál, 1944. Piliscsév
[19] Radovics Gáspárné (sz.: Kara Erzsébet, 1929.) Kesztölc

múlt és jelenünkben tapasztalható szokás és hiedelemanyaga. Bemutatásra kerültek azok a nemzetiségi szervezetek és ezek kapcsolatrendszere, amelyek a nemzetiségi kultúra ápolását hivatottak szolgálni.

A **melléklet** tartalmazza az **adatközlők névsorát**, a **bibliográfiát**, valamint a **fényképek jegyzékét.**